

Adina-Voichița ROȘU
(Universitatea din Oradea) | **Mnemosyne și Anamnesis –
reprezentări religioase
în opera lui Hesiod**

Abstract: (Mnemosyne and Anamnesis – Religious Representations in Hesiod’s Work) Our study aims to analyze the religious representations of the memory and recollection in Hesiod’s work, following their transposition from the cosmology plan onto the eschatology one, starting from their deification and reaching out to their power and sacred message. The Hesiodic concepts or themes, along with the Homeric ones, represented sources of works for later writers. On the other hand, the outstanding work of this great and ancient epic author depicts a broad genesis in a systematic and comprehensive way, approaching various themes that are placed at the boundaries between myth and philosophy. In *Theogony*, the past is part of the cosmos, exploring it means discovering what hides deep inside a being; the past is shown as a dimension of the world beyond, and the history that Mnemosyne sings is a decoding of the invisible. In return, Anamnesis, the Recollection, is presented in the poetry of moral and religious inspiration as a form of initiation. In Hesiod’s work, Mnemosyne is the one who brings the memory, but also the one who helps forgetting the concerns. Remembering the past compensates for forgetting the present. Memory is shown as a source of immortality, of which the funerary inscriptions speak about, assuring the deceased the survival in the otherworld. The memory of invisible times belongs to the world beyond. The memory and recollection are linked to folk mythical history in Hesiod’s writings, accompanied by the meditation upon Time and Soul problems.

Keywords: *memory, recollection, forgiveness, immortality, time.*

Rezumat: Studiul nostru își propune să analizeze reprezentări religioase ale memoriei și ale amintirii în opera lui Hesiod, urmărind transpunerea lor de pe planul cosmologiei pe cel al eschatologiei, pornind de la divinizarea acestora și ajungând la puterea și mesajul lor sacru. Conceptele sau temele hesiodice, alături de cele homerice, au constituit surse ale operelor scriitorilor ulteriori. Pe de altă parte, creația acestui mare și vechi autor epic înfățișează sistematic și cuprinzător o amplă geneză, cu teme variate, care se plasează la hotarul dintre mit și filosofie. În *Teogonia*, trecutul face parte din cosmos, a-l explora înseamnă a descoperi ceea ce se ascunde în adâncurile ființei; trecutul apare ca o dimensiune a lumii de dincolo, iar istoria pe care o cântă Mnemosyne este o descifrare a invizibilului. În schimb, Anamnesis apare în poezia de inspirație morală și religioasă ca formă de inițiere. Mnemosyne, cea care aduce amintirea este la Hesiod și cea care aduce uitarea necazurilor. Rememorarea trecutului are drept compensație uitarea prezentului. Memoria apare ca un izvor al nemuririi, despre care vorbesc inscripțiile funerare, asigurându-i celui decedat supraviețuirea în lumea de dincolo. Memoria timpurilor invizibile aparține lumii de dincolo. Memoria și amintirea sunt legate la Hesiod de istoria mitică a oamenilor, însoțită de meditația asupra problemelor Timpului și Sufletului.

Cuvinte-cheie: *memorie, amintire, uitare, nemurire, timp.*

1. Introducere

Pentru vechii greci, memoria era un dar fundamental. Fiind un concept abstract, greu de reprezentat, memoria s-a raportat dintotdeauna la marile categorii psihologice, *timpul* și *eul*. Deoarece fără memorie nu putea exista ordine și rațiune în lume, divinizarea ei a fost absolut firească în cadrul unei civilizații pentru care credințele religioase erau legate de venerarea unor simboluri cosmologice sau divinizarea sentimentelor, atitudinilor mentale sau calitățile intelectuale, așa cum precizează Jean-Pierre Vernant: „Vechii greci așază în rândul zeilor pasiuni și sentimente. Eros, Aidōs, Phobos, atitudini mentale, Pistis, calități intelectuale, Metis (Înțelepciunea), greșeli sau rătăcirii ale spiritului, Ate (Furia), Lyssa (Nebunia)” (Vernant 1995, 138).

În operele lui Hesiod putem desluși formele pe care memoria și amintirea le-au primit la origini. În timp ce memoria este o reprezentare a unui trecut determinat, *anamnesis*, amintirea este deja o prezență a trecutului în conștiință (ca *mneme*). În concepția vechilor greci, între memorie și amintire exista o diferență. Memoria (μνήμη) reprezenta puterea de păstrare a trecutului, iar amintirea (αναμνησις) reprezenta evocarea trecutului, diferență explicată de către unul dintre cei mai importanți filosofi ai Greciei antice, Aristotel, în capitolul *De memoria et reminescentia* din opera *De anima. Parva naturalia*: „Reamintirea nu este nici reluare a memoriei, nici o dobândire a ei: atunci când învățăm sau resimțim pentru prima dată ceva, nici nu reluăm o amintire (căci nu există mai înainte nici una) nici nu căpătăm (o amintire) pentru prima dată. Amintirea are loc atunci când există în noi posesiunea și înrâurirea. Prin urmare, amintirea nu lucrează în timp ce se săvârșește înrâurirea. [...] dar amintirea în sine nu va exista totuși înainte de a fi trecut un timp; căci ne amintim ceea ce am văzut sau suferit mai înainte, nu ne amintim acum ceea ce suferim tot acum. Apoi e limpede că memorăm nu cele ce ne reamintim acum, ci ceea ce am simțit sau suferit la început” (Aristotel 1996, 195).

Așadar, memoria și amintirea sunt legate de trecut, condiționate de un interval de timp, deosebirea fiind dintre un timp anterior și altul posterior. Ea este legată de simțuri (ceea ce explică de ce unele animale posedă însușirea de *mneme*). Memoria este cea care aduce amintirea. *Anamnesis*-ul își atinge sensurile de „amintire, reamintire, rememorare, aducere-aminte” (de la termenul grecesc αναμνησις „reamintire”, αναμνησκω „a aminti, a aduce aminte”) în poezia de inspirație morală și religioasă a lui Hesiod, ca formă de inițiere (Peters 2007, 42). Amintirea timpurilor de odinioară dezvăluie devenirea ordinii cosmice și divine. Amintirea „vârstei de aur” sălășluiește în conștiința poporului (Hesiod, Ἔργα καὶ Ἡμέραι, 109-120):

χρύσειον μὲν πρότιστα γένος μερόπων ἀνθρώπων
ἀθάνατοι ποίησαν Ὀλύμπια δώματ' ἔχοντες.
οἱ μὲν ἐπὶ Κρόνου ἦσαν, ὅτ' οὐρανῷ ἐμβασιλευεν:
ὥστε θεοὶ δ' ἔζων ἀκηδέα θυμὸν ἔχοντες

110

νόσφιν ἄτερ τε πόνων καὶ οἰζύος: οὐδέ τι δειλὸν
 γῆρας ἐπῆν, αἰεὶ δὲ πόδας καὶ χεῖρας ὁμοῖοι
 τέρποντ' ἐν θαλίῃσι κακῶν ἔκτοσθεν ἀπάντων: 115
 θνησκον δ' ὥσθ' ὕπνω δεδμημένοι: ἐσθλά δὲ πάντα
 τοῖσιν ἔην: καρπὸν δ' ἔφερε ζεῖδωρος ἄρουρα
 αὐτομάτη πολλόν τε καὶ ἄφθονον: οἳ δ' ἔθελημοὶ
 ἦσυχαι ἔργ' ἐνέμοντο σὺν ἐσθλοῖσιν πολέεσσιν.
 ἀφνειοὶ μῆλοισι, φίλοι μακάρεσσι θεοῖσιν. 120

Nemuritorii, ce-și au locuința-n Olimp, plăsmuiră
 Dintr-nceput, autritul neam de oameni cu grai dăruți,
 Care în timpul lui Cronos au fost, ce domnea peste ceruri.
 Ei ca și zeii trăiau cu sufletul fără de grijă,
 Fără dureri și necazuri și fără ca nici bătrânețea
 Să îi apese, ci zdraveni la mâini și picioare de-asemenea,
 Traiu-și duceau în ospete, de orice necazuri departe.
 Moartea ușor le venea, ca un somn, și de orișice bunuri
 Parte aveau.”¹ (Hesiod 1957, 51).

Acesta era mitul vârstei de aur, conform căruia oamenii au trăit cândva împreună în armonie, asemenea albinelor (Graves 2018, 32). A urmat vârsta de argint, în care oamenii erau „mâncători de pâine, și aceasta de creație divină [...] erau certăreți și ignoranți și nu aduceau nicicând sacrificii zeilor, dar cel puțin nu purtau război unii împotriva celorlalți. Zeus i-a distrus pe toți” (*ibidem*). Mitul vârstei de argint consemnează condițiile matriarhale, bărbații fiind în continuare desconsiderați, deși agricultura fusese introdusă, dar războaiele erau rare. A urmat vârsta de bronz: „aceștia mâncau carne și pâine și găseau plăcere în război, fiind insolenți și necruțători. Moartea neagră i-a luat pe toți” (*ibidem*, 33). Acestei vârste îi corespund cei mai vechi invadatori elini: păstori din Epoca Bronzului. A patra vârstă, tot de bronz, e „mai nobilă și mai generoasă, fiind zămislită de zei cu mame muritoare. Ei au luptat glorios în asediul Tebei, în expediția argonauților și în Războiul Troian. Au devenit Eroii și sălășluiesc pe Câmpiile Elizee” (*ibidem*). Aceștia au fost regii-războinici ai epocii miceniene. A cincea vârstă a fost cea de fier „descendenți nedemni ai celei de-a patra. Aceștia sunt degenerați, cruzi, nedrepti, răi, lascivi, lipsiți de sentimente filiale și trădători” (*ibidem*; cf. Hesiod, *Munci și zile*, v. 199-201). Aceștia au fost dorienii secolului al XII-lea a. Chr., cei care foloseau arme de fier și care au distrus civilizația miceniană. Funcția memoriei era aceea de a separa prezentul de trecut, delimitând lumea celor vii de lumea

¹ În traducerea pasajelor din Hesiod am recurs la una dintre edițiile românești ale operei, prin indicarea anului, urmat de numărul paginii la care se află pasajul tradus: Hesiod. 1957. *Munci și zile*. Traducere de Ștefan Bezdechi, studiu introductiv de Ion Banu. București: Editura Științifică; Hesiod. 1973. *Opere*. Traducere, studiu introductiv și note de Dumitru T. Burtea. București: Editura Univers; Hesiod – Orfeu. 1987. *Poeme*. Tălmăcire, prefață, prezentări și note de Ion Acsan. București: Editura Minerva, Biblioteca pentru Toți.

celor ce sunt „duhuri plutind deasupra pământului, demoni subterani, sau oaspeți la capătul Oceanului, ai Insulelor Fericiților” (Vernant 1995, 142).

Viziunea timpurilor de odinioară îi elibera pe oameni de prezentul copleșitor. În *Teogonia*, trecutul face parte integrantă din cosmos, el are o dimensiune a lumii de dincolo. Trecutul nu era o cronologie, ci o genealogie, fiecare generație, fiecare vârstă având propriul timp. Amintirea le conferea o transmutație a experienței temporale.

2. Izvoare fundamentale ale religiei vechilor greci

Pe lângă izvoarele epigrafice, acele texte gravate pe piatră sau metal, ce dezvăluie date cu privire la credința divinităților adorate, legi sacre, formule funerare, calendare sacre, scene ritualice, sacrificii, oracole ș.a.m.d. sau izvoarele arheologice ce cuprind temple, sanctuare, altare, morminte, statui ale zeilor, reliefuri funerare, picturi pe vase reprezentând scene ritualice și mitologice (Piatkovski 1998), cele mai importante rămân izvoarele scrise. Comparativ cu izvoarele scrise ale altor civilizații, culturi și religii antice, izvoarele privind religia Greciei Antice sunt destul de sărace. Inscripțiile cu scrierea *linear B* oferă câteva informații despre principalele divinități grecești, dar vizează doar perioada miceniană (Achimescu 2015, 274). Găsim elemente necesare pentru reconstruirea religiei grecești în operele cu caracter religios din diferite perioade de timp: *Imnurile homerice*, *Odele* lui Pindar (~ 522-442), *Tragediile* lui Eschil (525-456), Sofocle (496-406), Euripide (~ 480-406), *Istoriile* lui Herodot (484-425), care se constituie într-o primă încercare de cercetare obiectivă pe tărâm religios, apoi *Descrierea Eladei* întocmită de scriitorul Pausanias (115-180), lucrările lui Plutarh (~ 46-127), în operele unor filosofi neoplatonici, precum Plotin (204-270) și Porfir (233-305), ca mai apoi să găsim informații privind religia vechilor greci în Scrierile Sfinților Părinți și Scriitori Bisericești, precum Clement Alexandrinul (~150-220), Origen (~184-253), Arnobiu (~255-330), Eusebiu al Cezareei (265-339) și Fericitul Augustin (354-430).

Cele mai valoroase izvoare literare pentru religia grecilor antici rămân, totuși, operele lui Homer și ale lui Hesiod. *Iliada* și *Odiseea* scrise de Homer în secolul al VIII-lea p. Chr., departe de a fi simple creații artistice, demonstrează faptul că principalele divinități grecești își au originea în credințele și practicile religioase ale populațiilor băștinașe din perioada minoică și ale grecilor din perioada miceniană. Despre acestea s-a spus că „au reprezentat Biblia grecilor” (Achimescu 2015, 282). Caracteristica fundamentală a religiei grecilor în perioada homerică este antropomorfismul, convertirea treptată a religiei naturiste din perioada anterioară într-o religie cu un pronunțat caracter antropomorfic: zeii dobândind atribute omenești, dar păstrând unele deosebiri esențiale față de oameni precum nemurirea (Eliade 1991, 252).

Datând aproximativ din aceeași perioadă, operele lui Hesiod, *Teogonia* și *Munci și zile*, reprezintă, de asemenea, un neprețuit izvor pentru religia vechilor greci. *Teogonia* constituie cea dintâi încercare de sistematizare teologică a miturilor

referitoare la originea zeilor și a lumii. Totodată, în *Munci și zile* descoperim reguli în legătură cu viața morală și religioasă, recomandări privind pietatea față de zei și respectarea regulilor divine, întrucât ὥς ὁμόθεν γεγάασι θεοὶ θνητοὶ τ' ἄνθρωποι (108) „Prin zămislire, sunt aceeași eternii zei și muritorii” (Hesiod, 1987, 45).

3. Atribute ale zeiței Mnemosyne

Zeița memoriei și mama inspirației artistice, Mnemosyne a fost menționată pentru prima dată în *Teogonia* lui Hesiod, drept fiică a zeilor primordiali Uranus și Gaia (sau Geeia). La început exista doar Haos și din acest Haos primordial s-au născut Cerul și Pământul (Uranus și Gaia), care i-au ivit pe cei doisprezece titani – șase bărbați și șase femei, una dintre acestea fiind Mnemosyne. Majoritatea titanilor erau reprezentări ale unor idei abstracte. Soră a lui Cronos, Hyperion, Themis, Mnemosyne era atât de importantă pentru greci, încât existau râuri și fântâni cu numele ei.

Așa cum ne deslușește literatura, atributele – i.e. capacitățile, puterile – zeiței Mnemosyne sunt complexe: oferă inspirație artistică, iar pentru grecii antici arta era fundamentală, aproape divină. De aceea Mnemosyne era mama Muzelor. Cele nouă fiice ale lui Mnemosyne și ale lui Zeus sunt, nu întâmplător, zeițele inspirației artistice: Caliope (muza poeziei epice), Clio (muza istoriei), Euterpe (muza muzicii, a cântecului și a liricii), Erato (muză a poeziei de dragoste), Melpomene (muza tragediei), Polimnia (muza imnurilor), Terspichore (muza dansului), Thalia (muza comediei) și Urania (muza astronomiei). Regii, poeții și filosofii apelau la Mnemosyne, mama muzelor, ori de câte ori doreau să creeze ceva puternic și convingător. Hesiod își începe poemul invocând muzele, cele care, în viziunea sa, l-au învățat arta cântecului și a poeziei:

αἰ νό ποθ' Ἡσίοδον καλὴν ἐδίδαξαν αἰοιδίην,
ἄρνας ποιμαίνονθ' Ἑλικῶνος ὕπο ζαθέοιο. (*Th.*, 22-23).

„Frumosul cântec de la ele deprins-a Hesiod cândva,
Păscându-și mieii lui în preajma divinului pisc Helicon.” (Hesiod 1987, 4).

Potrivit informațiilor transmise de Antichitate și în concordanță cu cercetările moderne, Hesiod a fost un rapsod care a trăit și a creat în zona Thesalia-Beoția (Grecia de Nord) în secolele VIII-VII a. Chr., zonă unde poezia epică greacă cunoscuse o ultimă etapă de înflorire (Marinescu-Himu 1972, 113). Poemele sale poartă specificul recitărilor rapsodice, însă talentul și gândirea tumultuoasă a lui Hesiod sparg tiparul obișnuit al acestora, trecând de normele compoziției tradiționale. În epoca arhaică existau interferențe între divinație și poezia orală, aedul și profetul aveau în comun același dar „de a vedea”:

τύνη, Μουσάων ἀρχώμεθα, ταὶ Διὶ πατρὶ
ὑμνεῦσαι τέρπουσι μέγαν νόον ἐντὸς Ὀλύμπου,

ειρεῦσαι τά τ' ἔόντα τά τ' ἐσσόμενα πρό τ' ἔόντα,
φωνῆ ὀμηρεῦσαι (*Th.*, 36-39).

„Să-ncepem dar cu voi, o, Muze, pe Zeus părintele slăvindu-l
Cu inmuri ce-n Olymp întruna desfată cugetul său mare,
Căci spun de faptele de-acuma, din viitor și din trecut,
Cu-ngemănate voci.” (Hesiod 1987, 4).

Astfel, vedem cum, de vreme ce Zeus le-a oferit muzelor puterea asupra artelor creative, inclusiv capacitatea de a inspira muritorii, poetul are certitudinea de a-și împlini menirea, sub protegierea Muzelor:

[...] αἰ δ' ἄμβροτον ὄσσαν ἰεῖσαι
θεῶν γένος αἰδοῖον πρῶτον κλείουσιν αἰοιδῆ
ἐξ ἀρχῆς, οὗς Γαῖα καὶ Οὐρανὸς εὐρύς ἐτικτεν,
οἱ τ' ἐκ τῶν ἐγένοντο θεοί, δωτήρες ἐάων.
δεύτερον αὐτε Ζῆνα, θεῶν πατέρ' ἠδὲ καὶ ἀνδρῶν,
ἀρχόμεναί θ' ὑμνεῦσι καὶ ἐκλήγουσαι αἰοιδῆς,
ὄσσον φέρτατός ἐστι θεῶν κράτει τε μέγιστος.
αὐτίς δ' ἀνθρώπων τε γένος κρατερῶν τε Γιγάντων
ὑμνεῦσαι τέρπουσι Διὸς νόον ἐντὸς Ὀλύμπου
Μοῦσαι Ὀλυμπιάδες, κοῦραι Διὸς αἰγιόχοιο. (*Th.*, 43-50).

„[...] Unind cereștile lor glasuri,
Slăvesc prin cântec prima oară zeiescul neam demn de cinstire,
Întâi pe cei născuți de Glie și de Văzduhul nesfârșit,
Pe zeii zămislîți de-aceștia, împărțitori de binefaceri,
Iar mai apoi pe Zeus, părinte al zeilor și-al omenirii,
Căci Muzele încep cântarea și o sfârșesc mereu cu dânsul,
Cel mai puternic, totodată și cel mai mare dintre zei;
La urmă omeneasca stirpe și-a vajnicilor Uriași
Slăvesc, spre desfătarea minții lui Zeus, cel ce-n Olimp tronează,
Olympicele Muze-al căror părinte-i Zeus purtând egidă.” (Hesiod 1987, 5).

Dar însemnătatea lor e cu atât mai mare cu cât, aflăm în *Theogonia*, Muzele cântă până și cele mai înalte aspecte ale omenirii, privind obârșia oamenilor și a zeilor – apariția lumii, geneza zeilor, nașterea umanității. Toate aceste atribute se manifestă, sub pavăza lor, și în harul poetic:

ὣς ἔφασαν κοῦραι μεγάλου Διὸς ἀρτιπέπειαι:
καὶ μοι σκῆπτρον ἔδον δάφνης ἐριθελέος ὄζον
δρέψασαι, θηητόν: ἐνέπνευσαν δέ μοι αὐδῆν
θέσπιν, ἴνα κλείοιμι τά τ' ἐσσόμενα πρό τ' ἔόντα. (*Th.*, 29-32).

„Copilele lui Zeus măritul, dreptgrăitoare,-așa mi-au zis,
Apoi mi-au dat în chip de sceptru minune de-nflorită creangă
Din dafin ruptă; după-aceea mi-au inspirat un viers profetic,
Să pot cânta cum se cuvine tot ce va fi și tot ce-a fost” (Hesiod 1987, 4).

Cu rol însemnat în această nobilă întreprindere, Mnemosyne îl nsoțește firesc pe poet. Zeița este recunoscută, de asemenea, fiindcă însoțea puterea. În societatea antică greacă, autoritatea zeilor s-a născut din tradiție; de aici unirea dintre Zeus (puterea) și Mnemosyne (memoria). Aducea amintirea, având menirea de a revela ce a fost. Era totodată asociată cu Uitarea, formând cu aceasta un cuplu de puteri religioase complementare. Prin rememorarea trecutului, prezentul se distanțează, iar grijile și necazurile sunt uitate; astfel, rolul major al lui Mnemosyne este subliniat de Hesiod:

τὰς ἐν Πιερίῃ Κρονίδῃ τέκε πατρὶ μυθεῖσα
Μνημοσύνη, γουνοῖσιν Ἐλευθῆρος μεδέουσα,
λημοσύνην τε κακῶν ἄμπαυμά τε μερμηράων. (*Th.*, 53-55).

„Le-a zămislit în Pieria, unită cu Cronidul tată,
Mnemosyne, stăpânitoarea câmpiilor din Eleuthere
S-aducă relelor uitarea și grijilor o mângâiere.” (Hesiod 1987, 5).

Asociată cu Uitarea, Memoria nu mai cântă trecutul primordial și geneza cosmosului, ci ea este legată de doctrina despre reîncarnarea sufletelor. Ea corespunde unor căutări ale mântuirii. Trecând de pe planul cosmologiei pe cel al escatologiei, își schimbă în profunzime sensul:

„Înainte de a pătrunde în gura Infernului, consultantul, supus deja unor rituri purificatoare, era dus lângă două izvoare numite Lethe și Mnemosyne. Bând din primul, el uita totul despre existența sa umană și, asemeni unui mort, el intra în domeniul Întinericului. Apa celui de-al doilea izvor avea să-i permită să rețină tot ceea ce văzuse și auzise în lumea cealaltă. La întoarcere, el nu se mai limita la cunoașterea prezentului; contactul cu lumea de dincolo îi revelase trecutul și viitorul. [...] Asociată cu Lethe, ea capătă aspectul unei forțe infernale, acționând în pragul trecerii spre moarte. Lumea de dincolo, la care inițiatul accede prin ea, se identifică cu lumea morților (Vernant, 1995, 144-145).

Nu e mai puțin semnificativ nici faptul că era un izvor al nemuririi, care îi asigura celui decedat supraviețuirea în lumea de dincolo:

„Tocmai pentru că moartea e definită ca domeniu al uitării, ληθης πεδιον, cel care își păstrează memoria în Hades transcende condiția de muritor” (Vernant 1995, 144).

4. Concluzii

Teogonia ocupă un loc de seamă în istoria civilizației și literaturii grecești prin felul în care, prin imagini mitologice, dezvăluie formarea noțiunilor filozofice primitive într-un stadiu premergător ivirii societății împărțite pe clase (Hesiod, 1974, 37).

Imaginea memoriei reflectată în mituri apare ca fiind anterioară conștiinței trecutului. De aceea, nu există o legătură necesară între devenirea memoriei și cea a conștiinței. Miturile memoriei păstrează temele și simbolurile vechi, însă schimbă în profunzime sensul acestora, fiind integrate într-o teorie a cunoașterii.

Mnemosyne și Anamnesis apar legate în mod necesar de trecut. Rememorarea trecutului avea rolul de a ajunge la rădăcinile existentului pentru a înțelege devenirea în ansamblul ei. Dezvoltarea unei mitologii a lui Mnemosyne corespunde unei perioade dificile și pline de frământări în privința reprezentării timpului. Devenirea ciclică a timpurilor: cosmic, religios, al oamenilor constituie obiectul preocupării grecilor din secolul al VII-lea a. Chr., odată cu nașterea poeziei lirice. Izvor al cunoașterii, memoria a fost venerată, fiind orientată către o asceză purificatoare ce-l ridică pe om la rangul zeilor.

Referințe bibliografice

- Achimescu, Nicolae. 2015. *Istoria și filosofia religiei la popoarele antice*. București: Editura Basilica.
- Barbu, N. I. 1967. *Valori umane în literatura greacă*. București: Editura pentru Literatură Universală.
- Bremmer, Jan N., Erskine, Andrew. 2010. *The Gods of Ancient Greece*. Edinburgh University Press.
- Burkert, Walter. 1987. *Ancient Mystery Cults*. London: Harvard University Press.
- Chamou, François. 1963. *La civilisation grecque a l'époque archaïque et classique*. Paris: Arthaud.
- Coulanges, Fustel de. 1984. *Cetatea antică*. Traducere de Mioara și Pan Izverna. București: Editura Meridiane.
- Defradas, Jean. 1968. *Literatura elină*. București: Editura Tineretului.
- Eliade, Mircea. 1991. *Istoria credințelor și ideilor religioase*. București: Editura Științifică.
- Eliade, Mircea, Culianu, Ioan P. 1993. *Dicționar al religiilor*. Traducere de Cezar Baltag. București: Editura Humanitas.
- Finley, M. I. 1974. *Vechii greci*. Traducere de Emil Condurachi. București: Editura Eminescu.
- Flacelière, Robert. 1970. *Istoria literară a Greciei antice*. Traducere de Mihai Gramatopol. București: Editura Univers.
- Graves, Robert. 2018. *Miturile Greciei antice*. Iași: Editura Polirom.
- Guthrie, W. K. C. 1999. *O istorie a filosofiei grecești*. Traducere de Mihnea Moise și Ioan Lucian Munteanu. București: Editura Teora.
- Kalobova, K.M. și Ozerețkaia, E. L., 1961. *Cum trăiau vechii greci*. București: Editura Științifică.
- Kun, N.A. 1997. *Legende și miturile Greciei*, traducere de Mihai Gramatopol. București: Editura Lider.
- Marinescu-Himu, Maria, Piatkovski, Adelina. 1972. *Istoria literaturii eline*. București: Editura Științifică.
- Montanelli, Indro. 1996. *Istoria grecilor*. Traducere de George Miciacio. București: Editura Artemis.
- Otto, Walter F. 1995. *Zei Greciei. Imaginea divinității în spiritualitatea greacă*, traducere de Ileana Snagoveanu-Spiegelberg. București: Editura Humanitas.
- Peters, Francis E. 2007. *Termenii filozofiei grecești*, traducere de Drăgan Stoianovici. București: Editura Humanitas.
- Piatkovski, Adelina. 1988. *O istorie a Greciei Antice*. București: Editura Albatros.
- Vlăduțescu, Gheorghe. 2001. *O enciclopedie a filosofiei grecești*. București: Editura Paidea.
- Vlăduțescu, Gheorghe. 1998. *Ontologie și metafizică la greci: Aristotel*. București: Editura Paidea.
- Vernant, Jean-Pierre. 1995. *Mit și gândire în Grecia Antică. Studii de psihologie istorică*, traducere de Zoe Petre și Andrei Niculescu. București: Editura Meridiane.

Surse

- Aristotel. 1996. *De anima. Parva naturalia*, traducere și note de N. I. Ștefănescu. București: Editura Științifică.
- Hesiod. 1957. *Munci și zile*. Traducere de Ștefan Bezdechi, studiu introductiv de Ion Banu. București: Editura Științifică.
- Hesiod. 1973. *Opere*. Traducere, studiu introductiv și note de Dumitru T. Burtea. București: Editura Univers.
- Hesiod – Orfeu. 1987. *Poeme*. Tălmăcire, prefață, prezentări și note de Ion Acsan. București: Editura Minerva, Biblioteca pentru Toți.

Webografie

- Perseus Digital Library*: <https://www.perseus.tufts.edu/hopper/> (ultima accesare la 12.11.2021).
- Th.= Theogonia*: <https://catalog.perseus.org/catalog/urn:cts:greekLit:tlg0020.tlg001> (ultima accesare la 12.01.2021).
- Works and Days*: <https://catalog.perseus.org/catalog/urn:cts:greekLit:tlg0020.tlg002.opp-grc1> (ultima accesare la 12.11.2021).